

DİĞERKAMLIK VE OLUMLU SOSYAL DAVRANIŞ

Dr. Fatma Gül Cirhinlioğlu

- Diğerkamlık (altruizm), gereksinimi olan bir kimseye gönüllü olarak ve ödül beklemezsin yapılan yarar sağlayıcı davranış olarak tanımlanabilir. Bu tanıma göre, bir davranışın diğerkam olarak nitelendirilip nitelendirilemeyeceği yardımda bulunan kişinin niyetlerine bağlıdır. Dış Ödüller beklemezsin gerçekleştirilen bu tür davranışlar, çoğu kez yardımda bulunan kişiye belirli bir bedelin yüklenmesini, özveride bulunulmasını ve tehlikenin göze alınmasını gerektirebilir.
- Olumlu sosyal davranış (prosocial behavior) İse, daha genel kapsamlı olarak ele alınmaktadır. Buna göre, yardımda bulunan kişinin güdülerine bakılmaksızın, bir diğerine yarar sağlayan davranışlar olumlu sosyal davranış kapsamına girmektedir. Bu kapsam içinde yardım etme, paylaşma, cömertlik, sosyal haksızlığı, eşitsizliği azaltma çabaları gibi çok çeşitli davranışlar yer almaktadır.

Diğerkam davranışı anlama ve açıklama çabaları, üç genel kuramsal yaklaşımda yoğunlaşmaktadır.

- Bazı kuramcılar, bu davranışın tarihsel kökenlerini vurgulamışlardır. Tarihsel kökenleri açısından yaklaşan sosyobiologlar, yardım etme yatkınlığının genetik ve evrimsel kalıtımımızın bir parçası olduğunu öne sürmektedirler. Bu görüşün aksini savunan bir diğer tarihsel bakış açısı ise gereksinimi olanlara yardım etmeye ilişkin kuralların, insan uygarlık tarihinin bir parçası olarak geliştiğini öne sürmektedir.
- İkinci kuramsal yaklaşım, yardım etme davranışının temel pekiştirme ilkelerinden ve model alarak öğrenmeden etkilendiğini dile getirmektedir.
- Karar verme sürecini ele alan üçüncü kuramsal yaklaşım ise bilişsel nitelikte olup, yardımın ne zaman gerektiği konusunda bireyin yargılarını etkileyen süreçlere odaklanır.

Tarihsel Kökenleri ele alan Kuramsal Yaklaşımlar

Diğerkamlık davranışının ortaya çıkmasını sağlayan tarihsel güçlerin neler olduğuna ilişkin birbirine karşıt iki bakış açısı **sosyobiyojji ve sosyal evrim** yaklaşımları açısından sunulmuştur.

- Sosyobiyojji: Bilimciler, ötedenberi hayvan türlerinde görülen olumlu-sosyal davranışı gözlemişlerdir. Çeşitli hayvan türlerinde, aynı türden hayvanların yaşamlarını tehlikeye atmak pahasına birbirlerini korudukları, özellikle yavrularını savunmak için dişi hayvanların büyük özverilerde buldukları gözlenmektedir. Ancak, hayvanlar aleminde görülen bu birbirine yardım etme ve özverilerde bulunma davranışları, güçlülerin yaşamlarını sürdürmek için güçsüzlere saldırıda bulunma, hatta öldürme davranışlarıyla ters düşmektedir.

- Diğerkamlık söz konusu olduğunda diğerkamlarına yardım etme eğilimi, organizmanın kendi yaşamı için olmasa bile, organizmanın genleri için yaşamını sürdürme değeri yüksektir. Organizma, yavrularını koruyarak genlerin taşınmasını sağlamaktadır.
- Diğerkamlığın insan doğasının genetik olarak belirlenmiş bir parçası olduğu görüşü tartışmalıdır. Bu konuda yapılmış olan çalışmaların büyük bir çoğunluğu hayvanlar üzerinde gerçekleştirilmiştir. Bu yaklaşımın insanlara ne derece uygulanabilir olduğu sorgulanmaktadır. Ancak, bu bakış açısı kendini koruma güdüsünün sanıldığı kadar baskın olmadığını da akla getirmektedir.

- **Sosyal Evrim:** Sosyobiolojiyi eleştirenler, olumlu sosyal davranışın belirlenmesinde biyolojiye kıyasla sosyal etkenlerin çok daha fazla önemli olduğunu savunurlar. Campbell (1975), insan kültürünün ya da uygarlığının tarihsel gelişimini ele alan sosyal evrim görüşünü ortaya atmıştır. Bu görüşe göre, insan toplumları grubu ileri götüren becerileri, inançları ve teknolojileri adım adım ve ayıklayarak oluşturmuştur. Olumlu sosyal davranış genellikle toplumun yararına olduğu için sosyal kuralların ya da normların parçası haline gelmiştir.

Olumlu sosyal davranışın oluşmasında özellikle önemli olan normları **sosyal sorumluluk, karşılıklılık ve sosyal adalet** olmak üzere üç grupta toplayabiliriz.

- **Sosyal sorumluluk normu**, bize bağımlı olanlara yardım etmemiz gerektiğini öngörür. Örneğin, anababalardan çocuklarına bakmaları, onları yetiştirmeleri, öğretmenlerin öğrencilere yardım etmeleri, aynı işyerinde çalışanların birbirlerine yardım etmeleri beklenir. Pek çok toplumun dini ve ahlaki kuralları, diğerlerine yardım etmenin bir görev olduğunu vurgular.

- **Karşılıklılık Normu ise**, bize yardım edenlere yardım etmemiz gerektiğini söyler. Araştırmalar, insanların kendilerine yardım etmiş olanlara daha çok yardım etme eğiliminde olduklarını ortaya koymuştur. Karşılıklılık normunun oldukça güçlü olduğu ve pek çok kültürde geçerli olduğu ortaya konmuştur (Gergen, 1975). Yükümlülük duygularının ne derece güçlü olduğu ortamdaki etkenler tarafından etkilenir. Örneğin, araştırmalar, büyük çapta yardımların küçük çapta olanlara kıyasla daha fazla karşılık gördüğünü ortaya koymuştur. Ayrıca insanların yardım edenin güdüsü hakkındaki yüklemeleri de rol oynamaktadır. Yarar sağlayıcı davranışın yardım niyetiyle ve gönüllü olarak yapıldığı algılandığında, daha çok karşılık verilmektedir. Goranson ve Berkowitz (1966) ise, deneklerin herhangi birine değil de daha çok kendilerine yardım eden kişiye yardım ettiklerini bulmuştur.

- **Sosyal adalet normu**, insan grupları, aynı zamanda sosyal adalet normları, yani haklılık ve kaynakların adil bölüşümü hakkında da kurallar geliştirmişlerdir. En yaygın haklılık ilkelerinden biri hakçalık (equity) dir. Bu ilkeye göre, bir göreve eşit katkıda bulunmuş kişilerin eşit miktarda ödül almaları gerekmektedir. Eğer biri diğerinden daha fazla ödülün pay alırsa, ödülleri yeniden dağıtarak hakçılığı tekrar sağlamak için insanlar bir baskı hissederler. Bu durumda ödülün daha az pay alan kişi haksızlığa uğradığı için üzülür. Daha ilginç olanı da hak ettiğinden daha fazla pay alan kişi daha az alana verme eğilimi gösterir. Ayrıca olaya tanık olan üçüncü kişi haksızlığa uğrayanın payını artırma eğilimi gösterir. Örneğin günlük yaşamda görülen, gereksinimi olanlara bağışta bulunma davranışı, daha hakça bir durum yaratma güdüsünden doğmuş olabilir.

■ ÖZETLE

Sosyal sorumluluk, karşılılık ve sosyal adalet olarak adlandırılan bu üç norm, insan toplumlarında yaygındır. Bunlar, olumlu sosyal davranışın kültürel temelini oluştururlar. Toplumsallaşma süreci kanalıyla, bireyler bu kuralları öğrenerek olumlu sosyal davranışları gösterirler.

- **2. Öğrenme Yaklaşımı** Olumlu sosyal davranışa ikinci yaklaşım öğrenmenin önemini vurgulamaktadır. Çocuklar, toplumsallaşma süreci içinde, yardım etmeye ilişkin toplumsal kuralları öğrenirler. İnsanlar, pekiştirilerek ve yardım eden kişileri gözleyip, model alarak yardım etme davranışını kazanırlar.

-
- Araştırmalar, olumlu sosyal davranışları ödüllendirildiği zaman çocukların daha fazla yardım ettiklerini ve paylaştıklarını göstermektedir. Ayrıca, başka çalışmalar da yarar sağlayıcı bir davranışta bulunan modelin, çocukların yardım etme davranışlarını arttırdığını göstermiştir.
 - Yetişkinlerin olumlu sosyal davranışları üzerinde de model almanın etkili olduğunu araştırmalar ortaya koymuştur.

- Öğrenmeyle ilgili tüm çalışmalar, pekiştirmenin ve model almanın olumlu sosyal davranışı biçimlendirmede çok güçlü etkisi olduğunu göstermektedir. İnsanlar, zamanla kimlere ne zaman yardım etmeleri gerektiği konusunda normlar öğrenirler ve yardım etme alışkanlıkları kazanırlar. Olumlu sosyal davranışın çocuklukta kökenleri daha çok dışsal ödüllere ve sosyal onaya dayanır. Yetişkinlerde ise; yardım etme davranışı, dışsal dayanaklara bağlı olmayan içselleştirilmiş bir değer haline gelir.

■ **3. Yardım Etmeye Karar Verme**

Şimdiye dek, genel olarak biyolojik yönelimlerin, sosyal normların ve önceki öğrenme yaşantılarının yardım etme davranışını etkileyebileceğini gördük. Ancak, en güdülü diğergam bir kişi bile, her zaman yardım etmeye bilir. Herhangi bir durumda, yardım etme kararı, karmaşık sosyal biliş ve mantıklı karar verme süreçlerini içerir.

Kişi ilk önce herhangi bir olayın yer aldığını fark etmeli ve yardıma gerek duyulup duyulmadığına karar vermelidir.

Yardım gerekiyorsa, kişi, ikinci adım olarak yardımda bulunmanı ne derece kendi sorumluluğu içinde olduğunu inceler.

Üçüncü adım olarak, kişi, yardımda bulunmanın ya da bulunmamanın kendisine yükleyeceği bedelleri ve getireceği ödülleri tartar.

En son olarak da kişi, ne tür bir yardımın gerekli olduğuna ve bunun nasıl sağlanacağına karar verir.

■ 1-Gereksinimin Algılanması

Herhangi bir olumlu sosyal davranıştaki ilk önemli adım, yer alan olayın farkına varmak ve yardıma gerek duyulduğuna karar vermektir. Bazı durumlarda, yardıma duyulan gereksinim açıktır. Ancak, pek çok durumda, örneğin gece yarısı sokaktan duyulan feryatlar gibi, yardıma gerek duyulup duyulmadığına karar vermek güçtür. Araştırmaların gösterdiğine göre, insanların niçin bazen yardım etmede çekimser davrandıklarının temel nedeni durumun belirsiz olmasıdır.

İnsanlar, müdahale gerektiren acil bir durum olup olmadığına karar verirken ne tür ipuçları kullanırlar? Shortland ve Huston (1979) tarafından yapılan bir araştırmada bir olayın acil olarak algılanmasına yol açan beş önemli özellik belirlemişlerdir:

- Olay ani ve beklenmedik olarak yer alır.
- Başına gelen olayda kişinin zarara uğrama olasılığı belirgindir.
- Birisi müdahale etmedikçe, kişinin göreceği zararın artma olasılığı zaman geçtikçe yükselir.
- Yardıma gerek duyan kişi çaresizdir ve mutlaka dışarıdan birinin yardımını gerekmektedir.
- Etkili bir müdahale bir şekilde mümkündür.

- Karşılaştığımız durumu yorumlayışımız ya da tanımlayışımız, yardıma koşup koşmamamızda önemli bir belirleyici etkindir. Shortland ve Straw (1976), bir araştırmada insanların, iki sevgili ya da iki yabancı arasındaki bir kavga olarak algılamalarına bağlı olarak tıpatıp aynı kavga sahnesine farklı davrandıklarını ortaya koymuştur.
- Bu çalışmada denekler psikoloji bölümüne, bir tutum ölçeği doldurmak üzere, akşam vakti tek tek gelmişlerdir. Görev üzerinde çalışırken koridorda büyük bir kavga koptuğunu duymuşlardır. Bir kadın çığlık atmakta ve bir adama " Ne olur beni bırak." diye yalvarmaktadır. Bir koşulda, "Seninle neden evlendim bilmiyorum." diye, diğer koşulda ise " Seni tanımıyorum." diye bağırmıştır. Evli olduklarını belirten koşulda, deneklerin yüzde 19 u, kavga edenlerin yabancı oldukları koşulda ise deneklerin yüzde 65 i ya bizzat kendileri yardıma koşarak ya da polis çağırarak müdahale etmişlerdir. Her iki koşulda da yer alan kavga sahnesi aynı olmakla birlikte, denekler yabancı koşulunda daha ciddi ve kadının daha çok yardıma gereksinim duyduğunu algılamışlardır.

■ **2-Kişisel Sorumluluk Alma**

Araştırmaların gösterdiğine göre, bireylere sorumluluk yüklendiği zaman, ya da kendilerini sorumlu hissettikleri zaman, anlamlı düzeyde daha çok olumlu sosyal davranış gösterme eğilimindedirler. Algılanan sorumluluğu etkileyen bir diğer faktör yetkinliktir.

Araştırmaların gösterdiğine göre, insanlar etkin bir biçimde yardım etme becerisine sahip olduklarında yardım gerektiren duruma müdahale etme yükümlülüğünü daha çok hissederler.

■ 3-Bedelleri ve Yararları Tartma

İnsanlar, belirli bir eylemden doğacak olan olası kazanç ve kayıpları tartma eğilimindedirler; aynı ilke, birbirine yardım ederken de söz konusudur. Buna göre, birey algıladığı karlar (ödül-bedel) , yardım etmemekten doğacak karları aşıyorsa, olumlu sosyal davranış gösterecektir.

Bazen yardım etmek oldukça kolaydır; bazen de zaman, enerji ve doğuracağı bürokratik işler nedeni ile kişiye pahalıya mal olur. Yüklenilecek bedellerin çok fazla olduğu algılandığında, insanların yardım etme olasılığı düşer. Ancak yardım etmeninde getirdiği bedeller olabilir; birey kendini rahatsız, suçlu hissedebilir, ya da utanç duyabilir. Diğer insanlar sizin yardım etmediğinizi görünce, hakkınızda kötü düşüneceklerini sanıp rahatsız olursunuz. Ya da, insanlara yardım etmek gerektiğine ilişkin genel ahlaki değerleri varsa kişi, yardım etmediği zaman kendisinin iyi bir insan olmadığını düşünerek rahatsız hissedecektir. Bu gibi düşünceller, yardım edip etmemeyi etkileyecektir.

■ 4-Ne Şekilde Yardım Edileceğine Karar Verme ve Harekete Geçme

- Yardım etme kararındaki son öge, yardımın nasıl sağlanacağını düşünüp harekete geçmektir.

Duruma kişi bizzat mı müdahale etmeli, başkalarını mı çağırmalı. Bu kişinin fiziksel gücüne, cesaretine, hünerine bağlı olarak değişmektedir.

- Yardım etmeye karar vermede rol oynayan farklı ögelerin incelenmesi, insanların gerekli yardımı sağlamada başarısız olmalarının nedenlerine ışık tutmaktadır. Bir problem olduğunu fark etmeyebilirler ya da durumu yanlış algılayarak problemi önemseyebilirler. Yardıma gereksinim olduğunu sezebilirler ancak kendilerini sorumlu hissetmeyebilirler. Yardım etmenin kendilerine çok fazla bedel yükleyeceğini düşünebilirler. Yardım etmek isteyebilirler fakat beceremeyebilirler. Ya da, karar veremeyerek tereddüt içinde kalırlar.

Şimdi yardım etme davranışını etkileyen daha özel faktörler konusunda yapılmış olan araştırmaları ele alacağız. Sosyal psikolojik araştırmalar, olumlu sosyal davranışın;

ortamın,

yardım etme durumunda olan kişinin ve

yardıma gereksinim duyan kişinin özelliklerinden etkilendiğini göstermişlerdir.

Ortamsal Özellikler: Çok yardımsever olan bir kişi bile, bazı ortamlarda daha fazla yardım etme eğilimi gösterir. Araştırmalar,

- diğer insanların varlığının,
- fiziksel çevrenin niteliğinin ve
- zamanın sınırlı olmasından doğan baskının önemli ortamsal etkenler olduğunu ortaya koymuştur.

- Kitty Genovese adında bir kadın, New York'ta öldürülmüş, pek çok kişi olaya tanık olduğu halde seyirci kalmış, yardıma koşmamış, polise bile telefon etmemiştir. Amerika Birleşik Devletleri'nde şok etkisi yapan bu olay pek çok kişi tarafından ahlaki değerlerin yozlaşmasının ve yabancılaşmanın yaygınlaşmasının bir göstergesi olarak yorumlanmıştır. Sosyal psikolog olan Latane ve Darley (1970) ise farklı bir denence ortaya atmışlardır. Bu araştırmacılar, olaya çok fazla sayıda kişinin tanık olmasının, yardım edilmemesine neden olduğunu öne sürmüşlerdir. Cinayete tanık olanlar, başkalarının polisi çağırması olabileceklerini düşünerek, müdahale etme sorumluluğunu hissetmemiş olabilirler. Darley ve Latane'nin bu denenceyi sınamak için yaptıkları deneyde, acil bir duruma tanık olan kişi sayısı arttığı zaman yardım etme davranışının azaldığı görülmüştür.
- **Darley ve Latane bunu tanık etkisi olarak isimlendirmişlerdir.**

Başkalarının varlığı neden yardım etmeyi engellemektedir?

- Bir açıklamaya göre, başka insanların varlığında sorumluluk dağılır. Eğer, acil yardım gerektiren olaya sadece tek bir kişi tanık olurda, o zaman kişi duruma müdahale etmede tamamıyla sorumludur; müdahale etmediği takdirde utanç ya da suçluluğu kendi başına taşıyacaktır. Oysa başkaları da mevcut ise, yardım birkaç kişi tarafından yapılabilir. Yardım etme sorumluluğu ve yardım edememenin yol açtığı bedeller paylaşılır.

- Tanık etkisini ele alan ikinci açıklama, durumun yorumlanmasındaki belirsizlikle ilişkilidir. Kişiler, tanık oldukları olay ya da durumun ne derece acil olduğundan bazen emin olmayabilirler. Diğer tanıkların varlığı, bizim olayı nasıl tanımlayacağımızı ve nasıl bir tepkide bulunacağımızı etkiler. Eğer başkaları da o durumu ya da olayı görmezlikten geliyorsa sanki hiç bir şey olmuyormuş gibi bizde acil bir durum olmadığını düşünürüz. Bir durumun ya da olayın yorumlanmasında tanıkların etkisi Latane ve Darley (1970) tarafından bir deneyde gösterilmiştir.

- Tanık etkisinde üçüncü bir faktör değerlendirme kaygısı olabilir. Başkalarının davranışımızı seyrettiğini biliyorsak, bizden belediklerini düşündüğümüz biçimde davranma ve kendimizi onlara olumlu gösterme çabasına gireriz. Örneğin, dumanla dolan odada olduğu gibi, bazı durumlarda insanlar aptal ya da korkak görünmekten korktukları için bir müdahalede bulunmayabilirler. Sosyal onay görmemenin bedelinden kaçınma isteği, kişiyi müdahale etmekten alıkoyabilir. Öte yandan başka durumlarda ise müdahale edilmesi gereken acil bir durum olduğu çok belirginleştğinde başkalarının bizim davranışımızdan haberdar olduğunu bilmek yardım etmeyi hızlandırır.

■ ***b. Çevresel Koşullar***

■ Fiziksel çevre de yardım etme isteğini etkileyebilir. Pek çok araştırma

-hava koşullarının,

-gürültü düzeyinin ve

-kent büyüklüğünün yardım etme davranışını etkilediğini ortaya koymuştur.

■ c-Zaman Baskısı

Hem sağduyusal gözlemler hem de araştırmaların ortaya koyduğuna göre, bazen çok acelemiz olduğunda, zamansızlıktan yardım edemeyiz.

■ B-YARDIM EDEN KİŞİNİN ÖZELLİKLERİ

Ortamsal etkenler, insanların olumlu sosyal davranışta bulunmasını azaltmakta ya da arttırmaktadır. Ancak, çalışmaların gösterdiğine göre, ortamsal faktörler yardım etme davranışını azaltacak nitelikte olduğu zaman bile bazı bireyler yardım etmektedirler. Bazı insanların diğerlerine kıyasla neden daha çok yardım etme davranışlarında bulduklarını anlamak amacıyla araştırmacılar, kişilerin hem geçici bir özelliği olan duygudurumlarının hem de daha kalıcı nitelikteki kişisel özelliklerinin etkisini incelemişlerdir.

■ Duygudurum

İnsanların olumlu bir duygudurum (mood) içinde oldukları zaman tanımadıkları birine daha çok yardım ettiklerini gösteren çok sayıda araştırma bulgusu vardır. Olumlu duygudurum ile yardım etme davranışı arasında oldukça sağlam bir ilişki bulunmakla birlikte nedenleri konusunda araştırmalara devam etmektedir. Örneğin, *duygudurumu sürdürme denencesi* (mood-maintenance) göre iyilik yapmak insanların kendisini iyi hissetmesine yol açar.

- Ancak, bu “olumlu duygu-hali“ etkisinin önemli sınırlılıkları vardır. Olumlu duygu-durum etkileri oldukça kısa sürelidir. Ayrıca, olumlu duygudurumu, yardım etme davranışı kişiyi içinde bulunduğu güzel duygulardan uzaklaştıracak nitelikte olduğunda, tam tersine yardım etmeyi azaltabilir (Isen ve Simmonds, 1978). İyi bir duygudurum içinde olan bireyler aslında bu hallerini sürdürmek isterler.

- Yardım etme davranışı üzerinde olumsuz duygudurumun etkileri daha karmaşıktır ve bu konuda elde edilen araştırma bulguları tutarlı değildir. Örneğin, kendini suçlu hisseden bireyler suçlu hissetmeyenlere kıyasla daha çok yardım ederler; bu belki de kendilik imgelerini düzeltmek amacından kaynaklanabilir.
- Araştırmacılar olumsuz duygudurumun neden yardım etme davranışını artırdığını açıklamak amacıyla **olumsuz duygudurumun rahatlama modeli**'ni önermişlerdir. Bu modele göre, insanlar kötü bir duygu hali içinde olduklarında, bu rahatsız edici durumdan kurtulmaya güdülenirler. Bir yardım etme fırsatı doğduğunda insanlar bunu içinde buldukları olumsuz duygudurumlarından bir kurtulma yolu olarak algılayacaklarından yardım etme olasılığı artacaktır.

■ Yardım etme Güdüleri: Empati ve Kişisel Sıkıntı

Gerçek anlamda diğerkamlık, daha önce de belirtildiği gibi, kişinin niyetlerine göre tanımlanır: Hiç bir kişisel yarar beklentisi olmaksızın yardım edildiğinde diğerkam davranılmış olunur. Bu görüş araştırmacıları yardım etme davranışının altında yatan güdüleri incelemeye ve kişisel sıkıntıdan kaynaklanan yardım etme davranışıyla, duyulan empati nedeniyle yardım etme davranışını karşılaştırmaya yöneltmiştir.

- Kişisel sıkıntı genelde insanları kendilerinde yer alan rahatsızlığı azaltmaya güdüler. İnsanlar olumsuz-duygudurum rahatlama modelinin önerdiği şekilde yardıma gereksinim duyan birine yardım ederek bu rahatsızlık verici duygulardan kurtulabilirler. Bununla birlikte, bu duygudan kaçarak ya da etrafımızda yer alan bu ızdıraba kayıtsız kalarak da kendimizi daha iyi hissedebiliriz. Kişisel sıkıntı hissetme ile yardım etme arasında bir bağlantı olması gerekmez. Üstelik kendi sıkıntımızdan kurtulma isteği ile yapılan bir yardım bencil niteliklidir; diğerkâm değildir. Öte yandan, empatik ilgi genellikle gereksinim içinde olan birine yardım etmeye güdüler. Empatik ilginin amacı başkasının iyiliğini sağlamak olduğu için, yardımın temelinde diğerkâm bir güdü yatmaktadır.

■ Kişilik Özellikleri

Yardım sever kişiyi ifade eden bir kişilik profilini belirleme çabaları pek başarılı olamamıştır. Daha çok belirli kişilik özellikleri ile yetenekler, insanları belirli ortamlarda yardım etmeye yatkın kılmaktadır. Tek bir değişkenden yardım etme davranışını yordayabilmek güçtür; çünkü birlikte hareket eden diğer ilgili değişkenlerin de hesaba katılması gerekir.

- *Diğerkam kişiliği* belirlemek amacıyla Bierhoff, Klein ve Kramp (1991) daha büyük bir çaba harcamışlardır. Daha önce yapılmış olumlu sosyal davranışa yönelik araştırmalarda birkaç kişilik değişkeni elde etmişler ve bir trafik kazasına tanık olan, ambulans gelene kadar ilk yardımda bulunanlar ile bulunmayanların puanlarını karşılaştırmışlardır. Bu iki grup cinsiyet, yaş ve sosyal sınıf açısından eşleştirilmiş ve kişilik ölçümleri açısından karşılaştırılmışlardır. Yardım edenlerle etmeyenler 5 ölçek üzerinde anlamlı farklılık göstermişlerdir.

- **Diğerkam kişiliğın** beş bileşeni aşağıda betimlenmiştir:
- **1-Empati**, yardım edenlerin kendilik kavramının önemli bir parçası olarak görünmektedir. Yardım edenler aynı zamanda kendilerini sorumlu ve toplumsallaşmış ve öz-denetimi olan, başkaları üzerinde iyi bir izlenim bırakmak isteyen ve başkalarıyla uyumlu ve toleranslı biri olarak betimlemişlerdir.
- **2-İlk yardım yapanlar, güçlü bir biçimde adil dünyaya inançları** olduğunu ifade etmişlerdir. İlk yardım yapmanın yapılması gereken doğru bir hareket olduğunu ve yardım eden kişinin bu şekilde hareket etmekten yarar göreceğini düşünürler. Genel olarak bu kişiler dünyayı iyi davranışın ödüllendirildiği ve kötü davranışın cezalandırıldığı, insanların hak ettiklerini elde ettiklerini acil ve yordanabilir bir yer olarak algırlarlar.
- **3-Yardım edenlerle yardım etmeyenler sosyal sorumluluk** açısından da farklılık göstermişlerdir. Bu boyutta yüksek düzeyde olan biri başkalarına yardımcı olmak için elimizden gelenin en iyisini yapmamız gerektiğine inanır.
- **4-Diğerkam bireyler içsel denetim odağına** sahip olarak nitelendirilirler. Bu olumlu sonuçları en üst düzeye çıkarabilecek ve olumsuz sonuçları en aza indirebilecek şekilde davranabileceği inancını ifade eder. Birey, davranışlarının sonuçlarını kendisi kontrol edebilir; yani bir fark yaratabilir; şans, kader ve benzeri kontrol edilemeyen güçlerin etkisi altında çaresiz bir varlık değildir.
- **5-Ben-merkezcilik (ego-santrizm)** ölçümü açısından yardım edenler, yardım etmeyenlere kıyasla daha *düşük* düzeydedir. Yardım etmeyen kişiler kendileriyle meşgul ve yarışmacı kişilerdir.

■ YARDIMA GEREKSİNİM DUYAN KİŞİNİN ÖZELLİKLERİ:

En Çok Kime Yardım Edilir?

- Genellikle hoşlandığımız,
- bize benzeyen kişilere ve
- başlarına gelen olaydan kendileri sorumlu olmayan kişilere yardım ederiz.

■ Hoşlandığımız Kişilere Yardım Etme

Genellikle güzel olan kişilerden ve /ya da bize benzeyen kişilerden hoşlanma eğilimindeyizdir. Olumlu sosyal davranış üzerinde yapılan araştırmalarda aynı özelliklerin yardım etme davranışını da etkilediğini ortaya koymuştur. En azından, bazı durumlarda, fiziksel açıdan çekici olanlar daha çok yardım görürler.

Araştırmaların gösterdiğine göre, insanlar kendilerine benzeyen kişilere daha çok yardım etme eğilimini gösterirler .

Ancak, benzerlik her zaman için yardım etme davranışına yol açmayabilir. Bazı durumlarda, benzerliğin yardım etme davranışı ile hiçbir ilgisi olmayabilir: Kurban başkalarının yardımına çok bağımlı olduğunda, yardım sağlayacak olan kişiye ne derece benzeyip benzemediği hiçbir şekilde önemli olmamaktadır.

Bazı durumlarda ise yardıma gereksinim duyan kişiye benzememek daha avantajlı bir durum yaratabilir.

- **Yardıma Hak Edenlere Yardım Etme** Yardıma gereksinim duyan herhangi birine yardım edilip edilmeyeceği o vakanın özelliklerine de bağlıdır. Örneğin bir çalışmada, bir alışveriş merkezinde bir yetişkinin yanına bir çocuk yaklaşarak bir koşulda süt diğer koşulda çikolatalı kurabiye almak için parasının çıkışmadığını belirtmiştir. Süt almak isteyen çocuğa (%58) çikolatalı kurabiye almak isteyen çocuğa (%36) kıyasla insanların daha büyük kısmı para yardımında bulunmuşlardır .
- Gereksinimin ne derece haklı olduğunun değerlendirilmesine ek olarak yardımda bulunacak kişiler, yardıma gereksinim duyan kişinin gereksiniminin nedeni hakkında da vardamalarda bulunurlar. Sorunun nedeninin kişinin kontrolü dışında olduğuna inandığımızda o kişiye yardım etme olasılığımız artar. Eğer kişi içine düştüğü durumdan kendisi sorumluyorsa, yardım etme olasılığımız düşer.

■ Yardım etme Davranışının Yükleme Kuramı açısından Çözümlemesi

■ KİŞİNİN GEREKSİNİMİNİN ■ ALGILANAN NEDENİ	■ GEREKSİNİMİ OLAN KİŞİYE YÖNELİK ■ DUYGUSAL TEPKİ	■ YARDIM ETME İSTEĞİ
■ <u>KONTROL EDİLEMİYEN</u>		
■ Kişinin kontrolü dışında olan bir şey. ■ Kişinin, işsizlik hakim olduğu için, iş ■ Bulamaması.	■ Üzüntü, acıma	■ Yüksek-kışı yardımı hak ediyor ■ olarak algılanmakta
■ <u>KONTROL EDİLEBİLEN</u>		
■ Kişinin kontrol edebileceği bir şey. ■ Örnek: Kişi, tembel olduğu ve çalışmak ■ istemediği için işsiz olması.	■ Öfke, sinirlenme	■ Düşük-kışı yardımı hak etmiyor ■ olarak algılanmakta

■ YARDIM EDİLME YAŞANTISI

Bazen bize yapılan yardımı büyük bir sevinçle ve şükranla karşılıyoruz. Ancak, bazı durumlarda da insanlar kendilerinin yardım edildiğinde olumsuz davranırlar. Devletten yardım alan aileler sosyal hizmet uzmanlarına minnet duygularıyla değil de saklı bir düşmanlıkla davranır. Yardım alan kişi kendisine yardım edene karışık hisler beslemektedir. Yardım edilmeye yönelik bu hisler farklı sosyal psikolojik kuramlara göre açıklanabilmektedir.

- Yükleme kuramına göre insanlar neden yardıma gereksinim duyduklarını ve niçin diğer insanların onlara yardım ettiklerini anlamak için güdülenirler. Eğer insanlar yardıma duydukları gereksinimlerini kişisel yetersizliklerine değil de çevresel yada kontrol edilemeyen güçlere yüklerler ise olumlu kendilik değerini sürdürebilirler.
- Yardım edenlerin güdüleri hakkındaki yüklemeler de önemlidir. İnsanların bizimle gerçekten ilgilendikleri ve bizim iyiliğimizi istedikleri için yardım ettiklerini algılıyorsak, bundan hoşnut oluruz; kendimize güvenimiz artar. Öte yandan yardımı kabul etmemiz yetersiz, başarısız yada bağımlı olduğumuzu anlamına gelirse, kendilik değerimizi tehdit eder

- Kendilik-değerinin tehdit edilmesi insanları çok gereksinim duydukları anlarda bile yardım istemekten alıkoyabilir. Örneğin, insanlar sosyal yardım kuruluşlarından, kendilerini aşağılanmış ve utanç içinde hissedeceklerinden yardım istemekten kaçınabilirler (Williamson, 1974). Birbirine çok şey danışan yetişkin kardeşler arasında bile zaman zaman birbirlerinden yardım isteme konusunda savunucu davranabilirler

■ Sosyal Alışveriş Kuramı: Borçlu Olmanın Bedelleri

- Yardım sağlama, kaynakların bir kişiden diğerine aktarılmasını içerir. **Sosyal alışveriş kuramına** göre yardım edilmeye yönelik tepkilerimiz, hem yardımdan kazandığımız yararları hem de yardımı kabul etmekten dolayı yüklendiğimiz bedelleri yansıtır. Yapılan yardım, en çok karşılığı verilebildiğinde takdir edilir ve böylece ilişkide bir haklılık ve güç dengesi sağlanabilmiş olur. Özetlenirse, tek yönlü yardım bir ilişkideki hakçılığı tehdit edebilir, güç açısından dengesizlik yaratabilir ve yardım edilen kişinin kendilik-değerini zedeleyebilir.

■ Psikolojik Tepkisellik Kuramı: Özgürlük Yitimi

Psikolojik tepkisellik kuramına göre (Brehm, 1966) İnsanlar seçim yapma özgürlüklerini en üst düzeye çıkarmak isterler. Eğer özgürlüğümüzün tehdit altından olduğunu algılaysak, genellikle sinirleniriz, olumsuz ve düşmanca davranırız. Yapılan çalışmalarda, yardım edilenler özgürlüklerinin büyük bir kısmını kaybettikleri şeklinde algılamaktadırlar (Briar, 1966). Mahremiyete ve kişisel özgürlüğe müdahale, yardım sağlayanlara karşı kolaylıkla düşmanca duygular beslenmesine yol açabilmektedir.

■ Yardım Elde Etmede Yeni Yollar: Kendine-Yardım Grupları ve Bilgisayarlar

Yardım alma yaşantısının her zaman için olumlu bir yaşantı olmadığını gördük. Kimi zaman yardım kabul etme özgürlüğümüzü kısıtlayabilir. Gücümüzü azaltabilir ve kendilik değerimizi azaltabilir. Bu süreçlerin anlaşılması, insanların bazen kendilerine yardım edenlere neden olumsuz davrandıklarını ve çok gereksinimleri olduğu halde neden kimseden yardım istemediklerini açıklamaya yardımcı olmaktadır. Sosyal psikolojik etkenler, aynı zamanda, iki güncel yardım kaynağının yaygınlaşmasını da açıklayabilmektedir: kendine-yardım grupları ve bilgisayarlar.

KAYNAKLAR

- Freedman, J.L., D.O. Sears, J.M. Carlsmith. (1998). Sosyal Psikoloji, çev. A. Dönmez, Ankara: İmge Kitabevi.
- Aronson E., T.D. Wilson ve R.M. Akert (2005). New Jersey: Prentice Hall.
- Hogg, M.A. ve J. Cooper (2003). The Sage Handbook of Social Psychology. London. Sage Publication
- Franzio, S.L. (1996). Social Psychology. New York: Wiley.
- Baron, R.A. ve Byrne, D. (2000). Social Psychology. New York: Academic Pres.
- Kenrick, D.T., S.T. Neuberg, R.B. Cialdini. (1999). Social Psychology. Hillsdale, N.J: Erlbaum.
- Worchel, S., J. Cooper, G.R. Goethals, J.M. Olson. (2000). Social Psychology. Belmont: Wadsworth.